

Iranski antiimperializem

Abstract

Iranian Anti-Imperialism

This article addresses the historical and ideological origins of Iranian anti-imperialism, which today represents one of the foundational pillars of the ideological framework of the Islamic Republic of Iran. This form of anti-imperialism primarily manifests as resistance to the dominance of the United States and Israel in the Middle East. Due to its specificity and complexity, the concept of "Iranian anti-imperialism" is also analysed and clarified at the beginning of the article, with a focus solely on the so-called institutionalized anti-imperialism, which is likewise defined. In the first part of the article, I argue that the Pahlavi dynasty, which ruled Iran from 1921 until the revolution in 1979, constituted a fully colonial project that denied the Iranian people their own political agency. The second part of the article deals with the ideological origins and theoretical justification of anti-imperialism in Iran in the pre-revolutionary period. I analysed the influence of the Islamic-Marxist thinker Ali Shariati and the writer Jalal Al-e Ahmad on the development of the political thought of Ayatollah Ruhollah Mousavi Khomeini, the ideological father of the Islamic Republic.

Keywords: Iran, Islamic Republic, anti-imperialism, imperialism, Islam, Islamic Revolution, Khomeini, Shariati, al-Ahmad

Fin Lucu Dražovič (2000) is a master's student of philosophy and history at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, where he graduated from the double-subject study program with the theses Political Movements Before, During, and After the 1979 Revolution in Iran and Ibn Khaldun's Philosophy of History. Within the academic sphere, his intellectual interests range from the history of Islam and political movements in the Middle East to the modern history of Iran. His contributions have been published in the journals Razpotja and Retrospektive. In 2023, he translated the book The Great Iran by Giuseppe Acconcia from Italian for the publisher IČKZ. Additionally, he has been a member of the political affairs desk at Radio Študent for four years. Email: drazovic.lucu@gmail.com

Povzetek

Prispevek tematizira zgodovinske in idejne izvore nastanka iranskega antiimperializma, ki danes predstavlja enega od temeljev ideološke zasnove Islamske republike Iran. Tovrsten antiimperializem se kaže predvsem v obliki odpora proti dominaciji Združenih

držav Amerike in Izraela na Bližnjem vzhodu. Zaradi specifičnosti in kompleksnosti na začetku prispevka pojem »iranski antiimperializem« tudi analiziram in pojasnim, da se v pričujočem prispevku osredotočam zgolj na tako imenovani institucionalizirani antiimperializem, ki ga prav tako definiram. V prvem delu članka ugotavljam, da je bila dinastija Pahlavi, ki je Iranu vladala od leta 1921 pa vse do revolucije leta 1979, v celoti kolonialen projekt, ki iranskemu ljudstvu ni dovoljeval lastnega političnega agensa. V drugem delu prispevka se ukvarjam z idejnimi izvori oz. teoretsko utemeljitvijo antiimperializma v Iranu v obdobju pred revolucijo. Analiziram vpliv islamsko-marksističnega misleca Alija Šariatija ter pisatelja Džalala Al Ahmada na oblikovanje politične misli ajatole Ruholaha Musavija Homeinija, ideološkega očeta Islamske republike.

Ključne besede: Iran, Islamska republika, antiimperializem, imperializem, islam, islamska revolucija, Homeini, Šariati, al Ahmad

Fin Lucu Dražovič (2000) je magistrski študent filozofije in zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je na dvopredmetnem študijskem programu diplomiral z deloma Politična gibanja pred, med in po revoluciji v Iranu leta 1979 ter Ibn Haldunova filozofija zgodovine. V okviru akademske sfere se njegova intelektualna zanimanja raztezajo od zgodovine islama in političnih gibanj na Bližnjem vzhodu do sodobne zgodovine Irana. Njegovi prispevki so bili objavljeni v revijah Razpotja in Retrospektive. Leta 2023 je za založbo IČKZ iz italijanščine prevedel knjigo Veliki Iran avtorja Giuseppeja Acconcie. Poleg tega je že štiri leta sodelavec aktualnopolitične redakcije Radia Študent. E-naslov: drazovic.lucu@gmail.com

Iranska revolucija leta 1979 je končala vladavino šaha Mohameda Reze Pahlavi-ja in Iran preobrazila iz parlamentarne monarhije, kjer je imel šah monopol nad političnimi odločitvami, v islamsko republiko, temelječo na vladavini strokovnjaka za islamsko pravo. Ta političen sistem brez primere temelji na številnih podsistemi in institucijah, katerih glavna naloga je varovati in reproducirati dosežke revolucije. Eden od teh ključnih dosežkov je zagotovitev politične neodvisnosti oziroma boj proti imperialističnemu vmešavanju v državi. Uradna historična naracija Islamske republike danes šaha predstavlja kot marionetnega vladarja, ki je deloval v interesu imperialnih velesil – predvsem Združenih držav Amerike – in ne iranskega ljudstva. V odporu proti šahu in imperialnemu poseganju so v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začeli vznikat izjemno raznolika protisistemska politična gibanja in še bolj raznoliki intelektualni tokovi, ki so vitalno vplivali na politični misel ajatole Ruholaha Musavi-

ja Homeinija, voditelja revolucije in ideološkega očeta Islamske republike Iran. Homeini je v svoji misli razvil specifično antiimperialistično držo, ki je po revoluciji postala eden od ideoloških gradnikov Islamske republike. Ta drža se danes kaže predvsem v obliki odpora proti dominaciji Združenih držav Amerike in Izraela na Bližnjem vzhodu.

Na samem začetku pričujočega prispevka si prizadevam analizirati pojem »iranski antiimperializem«, ki nima jasne definicije in je odločilno pogojen s historično-političnim kontekstom. Prispevek temelji na dveh osnovnih tezah. V prvem delu prispevka si prizadevam utemeljiti tezo, da je bila dinastija Pahlavi od njenega začetka, ki sega v leto 1921, ko je Reza Khan prevzel *de facto* oblast v Iranu, pa vse do revolucije leta 1979, v celoti kolonialen projekt, ki so ga imperialistične sile ohranjale pri življenju. Poleg tega pokažem tudi, da za časa vladavine Pahlavijev iransko ljudstvo ni imelo možnosti sodelovati pri političnih vprašanjih in s tem uveljaviti lasten politični agens. V drugem delu prispevka se ukvarjam z idejnimi izvori oz. teoretsko utemeljitvijo antiimperializma v Iranu v obdobju pred revolucijo. Prizadevam si pokazati vpliv islamsko-marksističnega misleca Alija Šariatija in pisatelja Džalala Al Ahmada, avtorja skovanke *gharbzadegi* (okuženost z Zahodom), na ideološko utemeljitev antiimperializma v politični misli ajatole Homeinija, ki se je pozneje uveljavila kot ideološki temelj Islamske republike Iran.

»Iranski antiimperializem«

Zaradi heterogenosti in večpomenskosti pojma »iranski antiimperializem« nikakor ni mogoče dokončno definirati, zato z njim ciljам na upor proti vmešavanju imperialnih velesil v iranske notranje zadeve. Pri tem je treba ločevati med državnim antiimperializmom, ki ga propagirajo iranske politične oblasti, in antiimperializmom iranskega ljudstva oz. različnih političnih skupin znotraj Irana. V pričujočem prispevku se ukvarjam zgolj s prvim.

Antiimperializem oz. upiranje tuji nadvladi je v Islamski republiki Iran institucionalizirano in predstavlja enega od ideoloških temeljev države. Ta upor proti tuji dominaciji temelji na Homeinijevi ideji o boju zatiranih (*mostazafin*) proti zatiralcem (*mostakberin*). Zatirano je bilo po Homeiniju iransko ljudstvo, zatiralci pa šah Mohamed Reza Pahlavi, zahodne imperialistične velesile in Izrael kot podaljšek zahodnega imperializma na Bližnjem vzhodu. Ko je bil šah Mohamed Reza Pahlavi izgnan iz Irana in je bilo revolucije konec, se je antagonizirajoč odnos do ZDA in Izraela perpetuiral in se v Islamski republiki tudi institucionaliziral (Abrahamian, 1993: 17).

Boj proti imperializmu in tujemu vplivu je zapisan tudi v samo ustavo Islamske republike (Ustava Islamske republike Iran, 1979, 3/5). Legalistično gledano je torej upiranje imperializmu naloga vseh institucij in političnih organizacij Islamske republike. Eno od glavnih ideoloških načel Islamske republike je tako osvoboditev človeštva od vseh in vsega razen od boga. Imperializem pa je oblika zaslužnjevanja. Ta državni antiimperializem se kaže tudi v geopolitični praksi, kot na primer: vzpostavitev političnega in vojaškega zavezništva, tako imenovanega »šiitskega polmeseca« in z njim povezane *proxy vojne*, oborožen konflikt z Izraelom ali napadi na ameriške vojne baze na Bližnjem vzhodu. Gre skratka za vseobsegajoč koncept, ki se je v Iranu ohranil tudi 46 let po sami revoluciji.

Iran je država z lastnimi kapitalskimi interesi, izkoriščanimi ljudskimi razredi in nacionalno buržoazijo, poleg tega pa je izjemno represivna do beguncev. To se je posebej izrazilo ob zadnji izraelski invaziji na Iran, ko je bilo z izgovorom državne varnosti iz države izgnanih na stotine tisoč afganistanskih beguncev. V tem kontekstu je Iran težko opisati kot državo, ki bi na institucionalni ravni praticirala antiimperialistične politike. Kljub temu se Iran od ostalih držav globalnega juga razlikuje po tem, da iranska nacionalna buržoazija ni kompradorska v odnosu do imperialističnega centra in – kot pravi Samir Amin – ne pusti, da bi bil Iran v globalni kapitalistični sistem vključen v podrejenem položaju (Amin, 2020: 166). Koliko je v strogem leninističnem smislu tovrstna drža zares antiimperialistična in ne zgolj zasledovanje lastnih geopolitičnih buržoaznih interesov, je stvar debat in razmislekov, ki pa niso predmet tega prispevka. Fokus je namreč na historični analizi imperialnih poseganj v iransko družbo in idejnih tokovih, ki so se razvili kot odgovor na ta poseganja. Preko te analize si prizadevam pojasniti, zakaj sta upiranje in boj proti ZDA in Izraelu, torej vodilni svetovni imperialistični sili in njenemu predstavniku na Bližnjem vzhodu, danes zapisana v DNK Islamske republike Iran.

Historični kontekst: vmešavanje kolonialnih velesil

Kolonialna poseganja britanskega in ruskega imperija v Iran so se začela že na začetku 19. stoletja za časa vladavine dinastije Kadžarjev. Ti so bili po porazih v bitkah proti obema velesilama prisiljeni sprejeti mirovne pogodbe, ki so močno zmanjšale ozemeljski obseg perzijskega imperija (Abrahamian, 2008: 36). Zaradi šibkega birokratskega aparata v popolnoma necentraliziranem imperiju so imeli Kadžarji težave pri pridobivanju sredstev, ki bi jim omogočala reprodukcijo svoje oblasti. V tem kontekstu so v drugi polovici 19. stoletja začeli podeljevati ekonomske koncesije Britancem, začeniši z Reuterjevo koncesijo (1872), s kate-

ro so britanskemu podjetniku Juliusu de Reuterju dodelili izključno pravico za gradnjo in izkoriščanje rudnikov, železnic, cest, jezov in industrijskih obratov. Koncesijo so sicer pozneje zaradi pritiska druge kolonialne sile, ruskega imperija, preklicali. V tem času se je pod pritiskom tujega kapitala iranska ekonomija preoblikovala iz predkapitalistične v tržno (Acconcia, 2023: 26).

V plejadi koncesij, sprejetih konec 19. stoletja, izstopata tobačna koncesija (1891), ki so se ji bazarski trgovci in kleriki skupno uprli in šaha prisilili, da jo je preklical, in koncesija britanskemu podjetniku Williamu D'Arcyju, ki je utrla pot ustanovitvi Anglo-perzijske naftne družbe (Abrahamian, 2008: 38–39). Leta 1907 sta si obe velesili z Anglo-rusko konvencijo Iran razdelili na cone vpliva, znotraj katerih sta lahko sprejemali dodeljene koncesije. Do kulminacije kolonialnega poseganja pa je prišlo med prvo svetovno vojno, ko sta tako britanska kot ruska vojska okupirali dele države. Na predvečer nastopa dinastije Pahlavi je Iran predstavljal prizorišče tekmovanja velesil, ki so si prizadevale za prevlado in pri tem izkoriščale naravne vire ter domače prebivalstvo (Abrahamian, 2008: 38–39).

Obdobje vladavine dinastije Pahlavi (1921–1979) je dogajalen čas, v katerem sta šah Reza in njegov sin Mohamed Reza Iranu vladala na način, ki je ustvaril razmere, v katerih se je zgodila revolucija leta 1979. V tem času sta monarha centralizirala, birokratizirala, modernizirala in industrializirala državo (Abrahamian, 2008: 73). Hkrati so se v tem času poglobljale razlike med ljudskimi razredi in gospodarskimi ter političnimi elitami, po drugi strani pa je s šahovimi modernizirajočimi reformami šiitska duhovščina izgubljala svoj vpliv (Acconcia, 2023: 40–41). Šlo je torej za kontinuiran boj med šahom, ki je s svojim represivnim aparatom, v katerem sta glavno vlogo igrali vojska in tajna policija Savak, zatiral kakršno koli opozicijo, in najrazličnejšimi družbenimi skupinami. Poleg tega je tako v primeru šaha Reze Pahlavija, predvsem pa v primeru njegovega sina Mohameda Reze, imperialistični blok podpiral monarhično vladavino (Veliko Britanijo so po drugi svetovni vojni, predvsem pa po letu 1953, zamenjale ZDA). To je zgodovinskopolični okvir, v katerem večina študij sodobnega Irana išče razloge za vzpon revolucionarnega gibanja, ki je v letih 1978 in 1979 končalo obdobje monarhije v Iranu in vzpostavilo Islamsko republiko (Amanat, 2017: 571).

Reza Khan, ki je leta 1925 postal Reza Šah, je na oblast prišel z državnim udarom leta 1921. Kot poveljnik kozaške brigade, ki je po oktobrski revoluciji prešla pod okrilje Britancev, je zasedel Teheran, uvedel vojno stanje in kadžarskemu šahu Ahmadu obljubil, da ga bo branil pred boljševistično grožnjo (Gholi Majd, 2001: 61). Pri tem je velikokrat spregledano dejstvo, da so tako celoten državni udar kot tudi vzpon Reze Khana po vojaški lestvici skrbno izpeljali Britanci. Kot piše Abrahamian, je Reza Khan Britancem obljubil, da bo v Iranu ustvaril močno vojaško silo, ki se bo zmožna zoperstavljati Sovjetski zvezi in preprečila širjenje komunizma (Abrahamian, 2008: 63–64). Gholi Majd državni udar opisuje celo

kot v celoti britansko operacijo (Gholi Majd, 2001: 61). Oktobrska revolucija je torej iz Irana odnesla ruski imperializem, nov cilj Britancev pa je bil ustvariti politične pogoje, ki bi preprečevali širjenje vpliva revolucije (Arajomand, 1988: 59–60). Prvi poskus popolne podreditve Irana leta 1919 je bil še radikalnejši, saj je Anglo-perzijski sporazum, ki sicer ni bil nikoli sprejet, predvideval celo priključitev Irana k britanskemu imperiju (Abrahamian, 2008: 60). Vladavina Reze Šaha torej na nobeni točki ni bila plod izbire iranskega ljudstva niti ne peščice iranskih političnih ali vojaških elit, temveč je bil njegov prihod na oblast del načrta britanskega imperija. V tem kontekstu pridemo do velikokrat spregledanega dejstva, da je bila vladavina dinastije Pahlavi od začetka do konca kolonialen projekt, ki so si ga imperialne sile na vse načine prizadevale ohranjati. Ko Reza Šah in Mohamed Reza nista več nadzorovala političnih trenj znotraj države in je bil obstoj njune vladavine in s tem imperialnih interesov ogrožen, so imperialistične sile vsakič znova posredovale z vojaškimi in drugačnimi intervencijami v iransko notranje politično dogajanje.

Leta 1941 sta Združeno kraljestvo in Sovjetska zveza okupirala Iran, Rezo Šaha prisilila v odstop in na čelo države postavila njegovega sina Mohameda Rezo (Acconcia, 2023: 31). Zaradi tesnih vezi Reze Šaha z Britanci, njegove izredno nizke priljubljenosti med ljudstvom ter resne nevarnosti izbruhov nemirov in revolucije so se Britanci znašli pred nujno, da opustijo svojega dolgoletnega zaveznika, ki so ga sami nastavili na čelo države (Gholi Majd, 2001: 376). Poleg tega so si v vojnem obdobju, podobno kot Sovjeti, želeli tudi fizičnega nadzor nad naftnimi viri in zavezniški koridor od perzijskega zaliva do Sovjetske zveze (Abrahamian, 2008: 97). Kot izgovor za okupacijo so uporabili domnevno simpatiziranje Reze Šaha z nacistično Nemčijo (Gholi Majd, 2001: 377).

Okupacijski sili sta na ozemlju Irana ostali vse do leta 1946 oziroma skupaj skoraj pet let. V tem času so bile zatrte vse opozicijske skupine, ki so v obdobju pred vojno vedno bolj ogrožale samodržno oblast šaha, hkrati pa se je na novo nastavljeni Mohamed Reza vladanja učil kar od oblastniških sistemov obeh okupacijskih con. Pri tem so Britanci ves čas poudarjali njegovo legitimnost do prestola, češ da je sin monarha, pa čeprav monarha, ki so ga dve desetletji prej nastavili sami. Z ohranitvijo dinastije Pahlavi so bili predvsem britanski interesi – izkoriščanje naravnih virov, predvsem nafte, in geopolitični nadzor nad Iranom – zaščiteni. Ljudstvo, niti tisti z največ vpliva, zopet niso bili udeleženi pri izbiri oblasti in političnega sistema. Politični agens Irank in Irancev je bil zatolčen, kolonialen projekt dinastija Pahlavi se je nadaljeval (Amanat, 2017: 494).

Najbolj razvpit primer tujega vmešavanja v iranske notranje zadeve je državni udar, ki sta ga proti predsedniku vlade Mohamedu Mosadeku izpeljali britanska in ameriška tajna služba (MI6 in CIA). Tudi v tem primeru je šlo za zaščito imperialističnih interesov v državi. Mosadek, ki je z nacionalizacijo nafte začel z naci-

onalnim antiimperialističnim projektom, je postal simbol nacionalnega upora in suverenosti. Med državnim udarom je bil šah Mohamed Reza v Rimu, kamor se je umaknil, potem ko je na račun premiera Mosadeka in njegovega programa nacionalizacije nafte izgubljal politični vpliv v državi. Šah je prepustil Američanom in Britancem, da ustvarijo razmere, v katerih se lahko vrne na oblast. Pri tem je pomembno dejstvo, da so tuje sile šaha Mohameda Reza še drugič, in s tem tudi poslednjič, postavile na oblast (Amanat, 2017: 562). Hkrati je bil to tudi prelomen trenutek za odnos med ZDA in iranskim ljudstvom, saj v obdobju pred drugo svetovno vojno ZDA med Iranci niso bile percipirane kot del imperialističnega bloka in s tem tudi ne kot grožnja. To mesto sta do takrat zavzemala predvsem Združeno kraljestvo in Sovjetska zveza, slednja predvsem zato, ker je v očeh Irancev igrala vlogo naslednice Ruskega imperija. (Arajomand, 1988: 87).

Kljub popolni ideološki diskrepanci so morale oblasti v postrevolucionarnem Iranu Mosadeka nekako vključiti v zgodovinenje lastne države kot pozitivno zgodovinsko osebnost. Njegova patriotskost in antiimperialistična praksa sta Islamsko republiko in krog klerikov okoli ajatole Homeinija prisilila, da Mosadek še danes velja za enega ključnih simbolov upiranja proti imperializmu, in to kljub temu, da je bil Homeinijev mentor ajatola Boružerdi eden največjih nasprotnikov gibanja za nacionalizacijo nafte (Abrahamian, 1993: 104–107). Pri tem primeru je izrazita neločljiva prepletenost iranskega nacionalizma na eni strani in šiitskega islama oz. homeinistične ideologije na drugi.

Britanski in pozneje ameriški imperializem sta med vladavino Pahlavijev penetrirala iransko družbo, v kateri so bile ekonomske in kulturne razlike med prebivalci vedno večje. Poleg naftnih korporacij so po šahovih agrarnih reformah v šestdesetih letih na iransko podeželje vdrle tudi ameriške kmetijske korporacije, ki so posegle v območje tradicionalnih družbenih struktur. V tem družbenopolitičnem kontekstu so se med iransko inteligenco začele razvijati kritike imperIALIZMA in antiimperialistične teorije. Največji vpliv na iranska opozicijska gibanja in s tem tudi na samega ajatolo Homeinija so imele ideje marksističnega sociologa Alija Šariatija in pisatelja Džalala al Ahamada (Dabashi, 2006: 77).

Mostakberin in mostazafin, zatiralci in zatirani

Dialektika med dvema antagonističnima razredoma, zatiranimi (*mostazafin*) in zatiralci (*mostakberin*), ki jo je na iranska družbenopolitična razmerja apliciral in v širši javnosti populariziral ajatola Homeini, predstavlja podstat institucionaliziranega antiimperializma v Islamski republiki. Pod *mostazafin* je Homeini uvrščal reveže, izkoriščano ljudstvo, poteptane množice: tiste brez pravic. *Mostaza-*

fin si je, kot pravi Abrahamian, sposodil iz prevoda iranske knjige Frantza Fanona *V suženjstvo zakleti: Upor prekletih* (Abrahamian, 1993: 27). Pri tem je ključno, da je Fanonovo delo v perzijsčino prevedel Ali Šariati, islamski marksistični mislec, ki je danes prepoznan kot eden ključnih ideologov Islamske revolucije (Arjomand, 1988: 93-94). Šariati je odigral ključno vlogo pri politični vzgoji in ideološkem opismenjevanju študentske populacije, ki je igrala eno od najpomembnejših vlog med revolucionarnim gibanjem v letih 1978 in 1979 (Saffari, 2017: 29). Hkrati je Šariati pomembno vplival tudi na samo Homeinijevo misel. Marxov razredni boj oz. Fanonovo teorijo upora zatiranih je apliciral na islam, konkretnije na šiizem, ki ga je razumel kot nadaljevanje prerokovega dela in njegovega glavnega cilja: osvoboditve zatiranih in vzpostavitve brezrazredne družbe. V delu *Religija proti religiji* je Šariati trdil, da obstajata dve veri: »ena, ki pripada vladarjem in zagovarja zatiranje, nelegitimno oblast ter obstoječe stanje; in druga, ki pripada zatiranim ter izraža pristni občutek za prav in narobe, za dobro.« (Šariati, 1993: 22-23) Po Šariatiju je šiizem v svoji biti religija upora, ki pa se je skozi zgodovino institucionalizirala in postala orodje zatiralskih vladarjev (Saffari, 2017: 30). Pravi islam, re-politizirani islam, pa vsebuje moč, da v sodobnem času služi kot mobilizacijski dejavnik pri uporabi proti imperializmu (Saffari, 2017: 54). Čeprav je Šariati zaradi hude cenzure in političnega preganjanja v Iranu šestdesetih in sedemdesetih let pisal alegorično, uporabljal besede z dvoumnimi pomeni in se izogibal neposrednim referencam na tekoče probleme, je njegov vpliv na Homeinija in tudi na njegovo analizo imperializma ogromen. (Abrahamian, 1982: 466)

Šariati je Homeiniju nastavil teoretski okvir, znotraj katerega je slednji skoval teorijo o vladavini strokovnjaka za islamsko pravo, na kateri sloni politični sistem Islamske republike Iran. Homeini je v delu *Islamska vlada: Vladavina strokovnjaka za islamsko pravo*, ki je mlajše od večine Šariatijevih del, razvil idejo o politizaciji klera in inherentni političnosti islama. Pred tem je, tako kot večina šiitskih verskih avtoritet, zagovarjal nevmešavanje klera v politične zadeve. Tako je zapisal Homeini:

Tudi Prerok je bil politična osebnost. To zlonamerno propagando širijo politični agenti imperializma zgolj zato, da bi vas odvrnili od politike, da ne bi posegali v družbene zadeve in se borili proti izdajalskim vladam ter njihovi antinarodni in antiislamski politiki. (Homeini, 2005: 31)

S tem se je tradicionalno apolitična verska institucija transformirala v politični subjekt, katerega legitimnost je temeljila na duhovni in družbeni odgovornosti do zatiranih.

Šariatijeve alegorije je Homeini apliciral na iransko družbo, ki jo je razdelil v višji in nižji razred, zatiralce in zatirane. V slogu politiziranega islama je trdil,

da so zatiralci vselej nasprotovali sporočilu preroka Mohameda in podpirali ti-ranske vladarje, kakršni sta dinastija Pahlavi in imperialistična Amerika. Korak naprej oz. v svojo smer v odnosu do Šariatija gre Homeinijev nauk, da je duhovščina tista, ki bo vodila boj proti imperialističnim okupatorjem in domačim izda-jalcem ter s tem osvobodila zatirane množice (Abrahamian, 1993: 47–48). Tako so marksistični koncepti in razmišljanja antikolonialnih mislecev, kot je Fanon, igrala ključno vlogo pri politizaciji šiitske duhovščine v Iranu, utemeljitvi ideo-logije revolucionarnega gibanja in v zadnji instanci institucionaliziranega anti-imperializma Islamske republike.

Leta 1962 je iranski pisatelj Džalal Al Ahmad napisal esej *Gharbzadegi*, kar se v slovenščino lahko prevaja kot »okuženost z Zahodom« oziroma »biti okužen z Za-hodom«. Pojem *gharbzadegi* opisuje nekritično posnemanje zahodne kulture, ve-denja ter načina razmišljanja in izražanja, pri čemer pa posameznikom s takšni-mi lastnostmi manjka intelektualno razumevanje teh pojavov (Mirsepassi, 2003: 105). S tem izrazom je Al Ahmad ciljal na obsedenost iranske družbene elite z zahodnimi življenjskimi navadami. To obsedenost je imel za resno bolezen, ki je postopoma, a vztrajno slabila iranski narodni značaj, katerega osrednjo sestavi-no je po njegovem mnenju predstavljal šiitski etos. Šaha in njegove podpornike je Al Ahmad obtoževal za agente zahodnega imperializma. *Gharbzadegi*, je razumel kot nekaj, kar razjeda bistvo iranskega narodnega duha (Dabashi, 2006: 74).

Najbolj jasen izraz te kulturne hegemonije je bil po njegovem mnenju prav v procesu kolonialne konstrukcije mita o dinastiji Pahlavi in monarhiji kot legiti-mnem političnem sistemu v Iranu (Dabashi, 2006: 83). *Gharbzadegi* je pojem, ki ni monolitno definiran in je predstavljal eno od ključnih referenc za ideološko orientacijo in politično organiziranje najrazličnejših družbenih skupin v šestde-setih in sedemdesetih letih (Borges, 2023: 111). Nedvomen je bil tudi njegov vpliv na Homeinija, ki je skovanko *gharbzadegi* uporabljal tudi v svojih govorih in delih:

Imperialisti so začeli snovati svoje načrte pred tremi ali štirimi stoletji; začeli so iz nič, pa pogledjte, kje so danes! Tudi mi bomo začeli iz nič in ne bomo posvečali pozornosti hrupu, ki ga povzročajo peščica gharbzadegijev in zvestih služabnikov imperializma. (Homeini, 2005: 30)

Al Ahmadvov vpliv na Homeinija se je izrazil tudi v tem, da je slednji politično vi-zijo Irana začel razmišljati skozi koncepte, lastne iranskemu kulturnemu prostoru, s poudarkom na šiizmu, in ne skozi epistemološko optiko zahodnih koncep-tov. To je odločilno vplivalo na njegovo idejo o islamski državi, ki se samouteme-ljuje na diferenciaciji in uporabi proti imperialnemu Zahodu. (Dabashi, 2006: 74)

Post-revolucionarni Iran je kljub kulturni tradicionalizaciji na tehnološkem, industrijskem in vojaškem področju nadaljeval modernizacijski projekt, ki se je

začel v času monarhije. Tako Šariati in Al Ahmad kot tudi Homeini so trdili, da islam ne nasprotuje znanstvenemu in tehnološkemu napredku in da mora Iran na tem področju čim prej doseči standarde imperialističnih držav (Saffari, 2017: 54). Verjeli so, da je to edini način, da se države, ki so v imperialističnem svetu v podrejenem položaju, osvobodijo okov svojih zatiralcev. To je še dodaten pokazatelj, da Islamska republika ni politična tvorba, ki temelji zgolj na islamskih svetih tekstih, Koranu in hadisih, temveč specifičen ideološki projekt, ki skuša preseči binarnost med tradicijo in sodobnostjo na eni strani ter Vzhodom in Zahodom na drugi.

Zaključek

Z revolucijo leta 1979 se je Iran izpel iz cikla imperialističnega pustošenja državne odvisnosti od imperialnih velesil, ki ga je omogočala vladavina družine Pahlavi. V prispevku smo tako pokazali, kako so Britanci na oblast pripeljali šaha Rezo Šaha, ki so ga pozneje zaradi lastnih interesov tudi odstavili. Na njegovo mesto so ustoličili njegovega sina Mohameda Rezo, ki je v obdobju po drugi svetovni vojni, predvsem pa po državnem udaru proti predsedniku vlade Mohamedu Mosadeku, bolj kot od Britancev postajal odvisen od Združenih držav Amerike in njenih interesov. Tako smo nakazali, kako sta dve imperialistični sili, vsaka v svojem času, determinirali politično dogajanje v Iranu, pri katerem iransko ljudstvo ni imelo možnosti participacije pri političnem odločanju. S tem smo ugotovili, da je bila dinastija Pahlavi od začetka do konca kolonialen projekt, njen obstoj pa je bil povsem odvisen od apetitov imperialističnega centra.

V drugem delu prispevka smo pokazali, kako sta Šariatijeva kritika zatiranja in preoblikovanje marksističnega razrednega boja v okvir šiiške eshatologije ter Al Ahmadov *gharbzadegi* kot kulturni moment antikolonialnega boja ideologu iranske revolucije ajatoli Homeiniju zagotovila teoretsko podlago za reinterpretacijo vloge klera kot revolucionarne avantgarde in utrdila njegovo vizijo samobitnosti Irana v opoziciji do imperializma. Pri tem smo nakazali, da je Šariatijeva dialektika med zatiranimi (*mostazafin*) in zatiralci (*mostakberin*) igrala ključno vlogo pri Homeinijevi politični analizi iranske družbe in povezavi zatiralcev z imperialističnimi velesilami in lokalnimi kompradorji. Tako smo ugotovili, da sta antiimperialistična naravnost šiiškega klerika Homeinija in poznejša institucionalizacija antiimperializma v Islamski republiki Iran vitalno povezana z Al Ahmadom in Šariatijem, pri čemer so njune ideje močno zaznamovane z idejnimi sistemi, ki ne izvirajo iz islama.

Literatura

- Abrahamian, Ervand (1982). *Iran Between Two Revolutions*. Princeton University Press.
- Abrahamian, Ervand (1993): *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*. Berkley in Los Angeles: University of California Press.
- Abrahamian, Ervand (2008): *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press.
- Acconcia, Giuseppe (2023): *Veliki Iran*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Amanat, Abbas (2017): *Iran: A Modern History*. Yale University Press.
- Amin, Samir (2020): *Sodobni imperializem: Spisi o kapitalizmu, imperializmu in revoluciji*. Ljubljana: Založba cf.
- Arjomand, Said Amir (1988): *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*. New York: Oxford University Press.
- Borges, Mateus Schneider (2023): Suffering for/against the nation: Gharbzadegi and the tensions of anticolonialism in Iran. V: *Millennium* 52.1, 109–134.
- Dabashi, Hamid (2006): *Theology of Discontent*. New York: Routledge.
- Gholi Majd, Mohammad (2001). *Great Britain and Reza Shah: the plunder of Iran*. Gainesville: University Press of Florida.
- Khomeini, Ruhollah (2005). *Islamic government: governance of the jurist*. United Kingdom: Alhoda.
- Mirsepassi, Ali (2003): *Intellectual Discourse and the Politics of Modernization: Negotiating Modernity in Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saffari, Siavash (2017): *Beyond Shariati: Modernity, Cosmopolitanism and Islam in Iranian Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shariati, Ali (1993). *Religion vs. religion*. Albuquerque, NM: Abjad Book Designers & Builders.
- Ustava Islamske republike Iran, 1979, 3/5.